

‘Stel hoge eisen als je wilt dat ze je serieus nemen’

Een vraaggesprek met Antoine Braet

Antoine Braet heeft in september 2007 afscheid genomen van de Universiteit Leiden als hoofddocent Taalbeheersing. Braet was in de jaren zeventig en tachtig een bepalende onderzoeker, vernieuwer en kenner van het schoolvak Nederlands, die ook in het blad *Levende Talen* erg actief was. Ter gelegenheid van zijn afscheid had LTM een gesprek met hem over de stand van het schoolvak Nederlands. Gaat het allemaal goed in het moedertaalonderwijs, of hebben we ons, zoals de media de laatste maanden suggereren, ernstig zorgen te maken over de kwaliteit van de taalvaardigheidsonderwijs op de Nederlandse scholen?

Patrick Rooijackers

Een gesprek met Antoine Braet wordt al snel een lang gesprek. Hoewel de Leidse onderzoeker sinds eind jaren negentig zich nog nauwelijks bezighoudt met het schoolvak Nederlands en sindsdien naam heeft gemaakt als kenner van de klassieke retorica, ligt het onderwijs hem nog altijd zeer na aan het hart. Hij informeert bijna gulzig naar de nieuwste ontwikkelingen in onderwijsland en hij geeft gaandeweg het gesprek ook aan dat hij moeite moet doen om zich weer niet te betrekken in allerlei onderwijsprojecten en lesmethoden.

Braet heeft een onmiskenbaar stempel gedrukt op het schoolvak Nederlands. Dat deed hij allereerst eind jaren zeventig met zijn lesmethode *Taaldaden*, die een omwenteling teweegbracht in de benadering van tekstbegrip. In de periode 1988–1991 gaf hij leiding aan de Commissie Vernieuwing Eindexamenprogramma

Nederlands (CVEN), die uiteindelijk het schoolvak met ingang van de tweede fase in 1996 een geheel nieuw uiterlijk zou geven, met meer aandacht voor mondelinge taalvaardigheid en nieuwe vormen van schrijfvaardigheid. Verder bracht hij vanaf eind jaren tachtig het debatteren bij veel scholen onder de aandacht en stond daarmee aan de wieg van de nog steeds groeiende debatcultuur op scholen en universiteiten.

Hoe kijkt hij terug op de afgelopen vijftig jaar? Met name de laatste twee jaar is er veel commotie over het schrijven en spellen van de Nederlandse scholier, en de Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen stelde onlangs dat er een teruggang waar te nemen is in de taalvaardigheid van de Nederlandse leerlingen. Een gesprek over de gevolgen van de veranderingen door de CVEN, de dalende interesse onder scholieren en studenten voor het schoolvak Nederlands en de al dan niet vermeende teruggang in de taalvaardigheid van de Nederlandse leerling.

Foto's: Felix van de Laar

De CVEN

In 1988 werd de CVEN ingesteld, waarvan Braet voorzitter werd. Toen de commissie in 1991 haar rapport afrondde, lag er een voorstel voor vernieuwing van het schoolvak Nederlands waarover vrijwel iedere docent Nederlands zich had kunnen buigen, door de verwoede pogingen van Braet om het onderwijsveld bij de beslissingen van de commissie te betrekken. De docent Nederlands zou zich meer gaan bezighouden met mondelinge taalvaardigheid. Inderdaad werden, met ingang van de tweede fase in 1996, het merendeel van de adviezen van de CVEN ingevoerd. Maar heeft de nadruk op mondelinge taalvaardigheid er uiteindelijk niet toe geleid dat schrijfvaardigheid en spelling in het klaslokaal minder aandacht kregen?

‘Typisch genoeg waren het klachten over het gedaalde niveau van taalvaardigheid, waardoor de CVEN in 1988 ingesteld werd. Toenmalig CDA-kamerlid Hermes stelde in 1987 schriftelijke vragen over de schriftelijke taalbeheersing van eindexamenkandidaten. In die vragen klonk door dat Hermes contact had gehad met leraren Nederlands. Die gaven min of meer aan niet meer in staat te zijn goed schrijfvaardigheidsonderwijs te geven. De boodschap was: “onze leerlingen kunnen niet voldoende schrijven als ze de middelbare school verlaten maar dat komt omdat wij ook niet de kans krijgen om het ze goed te leren”. Er waren ook andere redenen voor de instelling van de CVEN. Men wilde het schoolvak bijvoorbeeld aanpassen aan de tijdgeest. Allerlei invloedrijke mensen vonden in die tijd dat het vak Nederlands communicatiever en praktischer moest worden. Daarbij dachten ze vooral aan schrijfvaardigheid, want dat is altijd het belangrijkste gevonden.’

Het schrijfonderwijs moest dus praktischer? Maar was de uitwerking van de CVEN uiteindelijk niet juist dat spreekvaardigheid meer en schrijfvaardigheid minder aandacht kreeg?

‘Ja, dat kan ik niet ontkennen. Maar veel van wat CVEN wilde, is helemaal niet gegaan zoals het bedoeld was, zeker wat de schrijfvaardigheid betreft. We wilden bijvoorbeeld niet dat schrijfvaardigheid uit het centraal examen verdween. Wij stelden voor dat er naast het centraal examen ook in het schoolexamen aandacht kwam voor schrijven met een verplichte brief. We wilden met twee toetsen schrijven meer nadruk geven.’

Zijn jullie er dan in geslaagd om meer het vak communicatiever en uitdagender te maken?

‘Nee, dat is naar mijn mening niet gelukt door – laten we zeggen – “omstandigheden”. We hebben helemaal niet gedacht aan de ontwikkelingen die later in het onderwijs zouden opkomen, en in die zin zijn we behoorlijk blind voor de toekomst geweest. Denk aan het studiehuis, de totaal andere rol die de leraar Nederlands tegenwoordig in het onderwijs heeft gekregen. We hebben ons nooit gerealiseerd dat een bovenbouwdocent maar twee uur Nederlands per klas zou kunnen krijgen en dat hij daarin zo’n breed vak zou moeten geven. Daar hebben wij het niet over gehad. Dit soort ontwikkelingen heeft het onmogelijk gemaakt dat onze idealen goed gerealiseerd zijn.’

Had het dan anders gemoeten met de CVEN?

‘Daar heb ik nooit zo bij stil gestaan, maar we zijn er misschien te gemakkelijk van uitgegaan dat leerlingen in de bovenbouw fundamentele zaken zoals spelling en grammatica wel zouden beheersen. We hebben toenter-

tijd bijvoorbeeld nog een verzoek gekregen van de letterfaculteit van de Universiteit Leiden om grammatica op te nemen in het eindexamen. Zelf vond ik dat toen geen gek idee, maar voor de commissie in haar geheel was dat volstrekt onbespreekbaar.

‘Het ging uiteindelijk allemaal niet goed omdat de randvoorwaarden niet werden vervuld. Ik ben er altijd wel voor dat er eisen worden gesteld, maar je ziet gewoon dat dat niet helpt. Leraren hebben te weinig tijd en de werkdruk is te hoog. Leraren wijken dan toch uit naar de verlaging van de eisen. Een leraar Nederlands denkt misschien ook te gemakkelijk: “ze vinden mijn vak niet leuk of belangrijk genoeg, dus ik moet maar geen al te hoge eisen stellen want dan steigeren ze nog meer”. Maar je moet juist hoge eisen stellen als je wilt dat ze serieus nemen. Die grotere nadruk op mondelinge vaardigheden is op zich een positieve verandering geweest, maar het is wel jammer dat dat ten koste gegaan is van andere onderdelen.’

Maatschappelijk verantwoord

Het schoolvak Nederlands is sinds de jaren zeventig danig veranderd. De uitstraling van het vak zelf is nogal veranderd, maar daarnaast komen er weinig nieuwe docenten Nederlands bij. Vooral nieuwe eerstegraadsdocenten zijn nauwelijks te vinden. Vormt dit niet een ernstige bedreiging voor het schoolvak? ‘Op sommige punten gaat het inderdaad niet goed. Neem het onderzoek naar en de theorievorming over het schoolvak. Daar is het droevig, zeer droevig mee gesteld. Ik merk nu aan enkele signalen dat er weer schot in de zaak begint te komen, maar het is in mijn ogen verschrikkelijk wat er de afgelopen vijftien jaar is gebeurd rondom het schoolvak Nederlands, ook met de verenigingen, met de bladen. En dan de leraren: over een aantal jaren gaan de oudere generaties met pensioen. En wie moet deze grote groep dan gaan opvolgen? Leuk wat die commissie van Rinnooy Kan heeft voorgesteld, maar een beter salaris alleen gaat dat heus niet oplossen.’

Waarom zijn er dan zo weinig nieuwe docenten Nederlands?
‘Vanuit mijn optiek aan de universiteit is dat vooral te wijten aan de manier waarop studenten tegen het leraarschap aankijken. In de jaren zestig en zeventig was het goed om niet in het bedrijfsleven te gaan: als je het onderwijs inging, was je maatschappelijk verantwoord. Mensen werden leraar Nederlands om de maatschappij te verbeteren, om andere mensen mondig te maken. Vooral neerlandici waren meestal op scholen de actiefste docenten. Eind jaren tachtig begon de klad erin te komen. Men

nam vooral vanaf de jaren negentig liever een baan in het bedrijfsleven dan dat men in het onderwijs ging, ook als dat – en dat was nogal vaak het geval, bleek uit een onderzoek uit de jaren negentig – minder geld opleverde. Ik heb daar toen veel met studenten over gepraat. Op allerlei manieren probeerde ik alsmaar ze in het onderwijs geïnteresseerd te krijgen. Ze deden het maar niet! En waarom niet? Heel ordinair: ze keken enorm op tegen het ordeprobleem, ze waren dus eigenlijk bang van hun eigen medeleerlingen van vroeger. En ook was er het beeld dat je suf bent, een “loser” als je het onderwijs ingaat. Bovendien wist men nu, heel anders dan mijn generatie, dat je ook werk buiten het onderwijs kúnt krijgen. Misschien is dat wel het allerbelangrijkste.’

In je afscheidsrede signaleer je nog een andere ontwikkeling bij studenten Nederlands.

‘Ja, ik merkte daarin op dat bijna alleen letterkundigen en een paar taalkundigen nog leraar willen worden. Praktisch geen enkele taalbeheerser wil en gaat het onderwijs in. Dat is natuurlijk heel zot als je bedenkt dat de afstudeerrichting taalbeheersing destijds er gekomen is voor het werken als leraar Nederlands. Maar daarmee is ook een groot deel van de theorievorming en het onderzoek rondom het schoolvak Nederlands verdwenen, want de universitaire taalbeheersers hebben zich met hun studenten van het schoolvak afgekeerd. Daarom was mijn afscheidsrede ook getiteld *Hebben de taalbeheersers hun zaak verraden?*’

Gedaalde taalvaardigheid?

De klachten over de gedaalde taalvaardigheid van scholieren en studenten klinken tegenwoordig alom. De hbo-raad stelt dat veel pabostudenten niet het niveau halen van einde basisschool als het op spellen aankomt en de Vrije Universiteit begint inmiddels haar studenten taaltoetsen af te nemen. Maar wat Braet betreft, getuigen de klachten sterk van weinig relativiseringsvermogen.

‘Ik vind zo’n klacht van weinig historische kennis getuigen. Het niveau van de schrijfvaardigheid is niet bewezen gedaald. Ik heb altijd de examenopstellen bewaard uit de tijd dat ik les gaf: 1966–1976. Er zitten, ondanks mijn inspanningen, producten tussen die je doen schrikken, met zeer gênante taal- en spelfouten. Mensen vergeten te veel dat de instroom van leerlingen in de loop der jaren erg veranderd is. Toen ik in de jaren vijftig naar school ging, zat alleen de elite op wat tegenwoordig het vwo heet. Er zitten vandaag veel meer én heel andere mensen op het vwo. Ik ben ervan overtuigd dat een jongere die in de jaren vijftig vanwege zijn kwa-

liteiten naar het vwo zou zijn gegaan, niet veel beter of slechter zal schrijven dan een jongen met soortgelijke kwaliteiten nu.’

Wat zou je tegen de mensen willen zeggen die telkens klagen?

‘Een mening hebben is fraai, maar het zou toch mooi zijn als men zich wat meer op feitenkennis baseerde. Ik maak me zorgen over de hypecultuur van vandaag de dag. De slingerbeweging in het onderwijsbeleid wordt steeds sneller, er heerst een koortsachtige sfeer. De CVEN stelde vrij precieze eindtermen vast; nog maar kort geleden vond men dat die eindtermen geglobaliseerd konden worden en nu komt men daar al weer op terug. Je ziet duidelijk dat mensen meer dan ooit ontevreden zijn met de staat van het onderwijs en vooral ook ongeduldig. Er móet wat gebeuren, wordt er geroepen.’

Je relateert de klachten dus nogal.
‘Klachten over schrijfvaardigheid komen alsmaar terug. Mensen zeuren telkens maar over het achteruitgaan van het niveau. Dat kunnen ze beter niet doen. Je mag best wel zeggen dat dingen niet goed zijn, maar je moet ook beseffen dat het verschrikkelijk moeilijk is om dingen te verbeteren. Dat is ook wel wat ik als belangrijkste boodschap mee zou willen geven: doe je best om dingen te verbeteren, maar denk er niet gemakkelijk over. Zeker niet als de omstandigheden verslechteren zoals voor het vak Nederlands. Dan is het een volstrekte illusie om te denken dat er iets verbeterd kan worden.’

Kan het wel anders dan?
‘Het zou kunnen gaan zoals in Frankrijk. Als ik met de Franstalige kinderen van mijn tweede vrouw spreek, dan zie ik mensen die écht goed moedertaalonderwijs hebben gehad. Om meerdere redenen: ten eerste omdat Franse leerlingen moedertaalonderwijs heel serieus nemen. Ze krijgen ook heel veel uren Frans. En daarnaast geeft de leraar Frans ook maar achttien, negentien uur les. Ga maar eens na wat dat voor effect heeft! Leraren Frans hebben veel minder klassen en meer uren per klas. Dan kun je natuurlijk veel meer bereiken dan een docent Nederlands die nóóit deze luxe heeft gehad en tegenwoordig al helemaal niet meer.

‘Maar ook in Frankrijk is het minder aan het worden. Je ziet het in alle landen: men houdt het kennelijk niet meer goed vol om eisen te stellen. Een schoondochter van me is Finse en ze is lerares. Het beeld dat ik van haar krijg van het onderwijs in Finland is een beetje zoals hier in de jaren vijftig, ook door het vrijwel ontbreken van

‘Goed onderwijs draait niet om didactiek, maar om de docenten’

allochtonen. De uitstekende onderwijsprestaties van Finland ontstaan mogelijk vooral doordat ze achterlopen in een brede Europese ontwikkeling. Ook daar beginnen ze te merken dat het moeilijk is om eisen te blijven stellen. Eisen stellen: daar gaat het om.

‘Onder aanmoediging van mijn collega’s heb ik nog een eindsprint gemaakt, en drie boeken geschreven. Die gaan allemaal over retorica en lijken niet zo van belang voor leraren Nederlands. Maar zo’n boek als *Retorische kritiek*, daarvan vind ik toch wel dat elke docent Nederlands de inhoud zou moeten kennen. Ik heb het geschreven voor studenten en het lijkt daarom misschien een boek voor speechschrijvers (want zo iets willen studenten nu worden), maar het is ook zeer relevant voor het onderwijs. De nog altijd geldige klassieke basisprincipes voor het schrijven van elke leesbare tekst staan erin. Er staat zo veel in over stileren dat het ook voor elke literaire schrijver relevant is. Natuurlijk geldt het besprokene vooral voor sprekers. Je kunt een debat-handleiding lezen maar in *Retorische kritiek* bespreek ik bijvoorbeeld een rede van Clinton. Het laat zien hoe actueel de retorica tot op de dag van vandaag is.’

Waarom blijven leraren je zo na aan het hart?
‘Ach, ik ben een ouderwetse socialist. Ik kom uit een niet-cultureel milieu. Ik heb zelf de culturele weg afgelegd. Ik ben op die weg gezet door leraren. Leraren hebben mij gevormd. We vergeten het soms maar leraren hebben een heel belangrijk, en vaak ook dankbaar beroep. Je hebt de dankbare taak dat je mensen cultureel kunt verheffen. Ik ben nog altijd een cultureel verheffer.

‘Onderwijs draait om de leraren. Goed onderwijs draait niet om didactiek, of om leermiddelen of om organisatievormen. Goed onderwijs staat of valt met de leraar. Daarom hebben we ons toen bij de CVEN ook zo hard gemaakt om de taakbelasting van docenten Nederlands te verlichten. Zonder resultaat jammer genoeg. Ik heb me altijd hard gemaakt voor veranderingen die de leraar ten goede kwamen, of ervoor zorgden dat het niveau van de leraren omhoog kon gaan. Je moet leraren goed uitrusten, want, ja, het is gewoon een heel belangrijk beroep.’ ■

LITERATUUR

Braet, A. (2007). ‘Hebben de taalbeheersers hun zaak verraden? Een overzicht van het taalbeheersingsonderzoek van 1980–2005’. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 29(4).
Braet, A. (2007). *Retorische kritiek. Overtuigingskracht van Cicero tot Balkenende*. Den Haag: Sdu Uitgevers.